

Několik poznámek ke zpracování slovotvorných elementů v překladovém slovníku¹

Martin Šemelík (Praha)

SOME REMARKS ON THE TREATMENT OF WORD-FORMING ELEMENTS IN A TRANSLATION DICTIONARY

The aim of this paper is to reflect on a lexicographical work that can be regarded as exceptional (not only in the context of German-Russian lexicography), and to show how its concept could be refined for a new bilingual dictionary of word-forming elements. The *Slovar' slovoobrazovatel'nyh elementov nemeckogo iazyka* (SENI, M. D. Stepanova et al., 1979) can be characterized as a specialized bilingual word-formation dictionary containing 770 entries of word-forming elements of contemporary German and listing Russian equivalents of the respective lexical items. The paper offers a short discussion of word-forming elements in the framework of monolingual and translation lexicography, from the perspective of both general and specialized (word formation) dictionaries. After this exposition, the paper focuses on the characteristics and description of the approach taken by the SENI. It is posited that the dictionary is outstanding in many respects and that it can, even forty years after its publication, serve as an inspiration for similar dictionaries of other language pairs. Along with the analysis of the SENI, the paper puts forward some specific suggestions for the treatment of word-forming elements.

KEY WORDS

German language, word formation, word forming elements, dictionary, lexicography

KLÍČOVÁ SLOVA

němčina, slovotvorba, slovotvorné elementy, slovník, lexikografie

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2020.1.7>

1. ÚVODEM

Cílem tohoto příspěvku je jednak připomenout si lexikografické dílo, které je nejen v rámci německo-ruské lexikografie výjimečné a které si zaslouží, aby bylo následováno, jednak — na pozadí specifík tohoto díla — se zamyslet nad možnostmi a problémy lexikografického zpracování slovotvorných elementů v současných překladových slovnících. *Slovar' slovoobrazovatel'nyh elementov nemeckogo jazyka* (dále jen SENJ) byl vydán v roce 1979 v nakladatelství Russkij jazyk v Moskvě.² Jedná se o ko-

1 Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

2 Jen pro zajímavost a zcela na okraj: Autor tohoto textu vlastní vzácný exemplář s vlastnoručně psaným věnováním M. D. Stepanové adresovaným lipskému germanistovi W. Flei-

lektivní dílo autorů z řad pracovníků a pracovníc Moskevského státního pedagogického ústavu cizích jazyků Maurice Thoreze pod vedením M. D. Stepanové, jež obsahuje mj. 770 heslových statí slovtvorných elementů současné němčiny a ruské ekvivalenty příslušných slovtvorně utvářených slov.

Předkládaný příspěvek má následující strukturu: Po vymezení cíle v kap. 1 následuje v kap. 2 krátké exposé ke zpracování slovtvorných elementů v rámci jednojazyčné a překladové lexikografie, ať už z perspektivy slovníků obecných, či speciálních (slovtvorných). Kap. 3 podává charakteristiku a popis koncepce SSENJ, kap. 4 je věnována popisu jeho heslové statě. V kap. 5 najdeme návrhy na zpracování slovtvorných elementů v dnešních překladových slovnících. Kap. 6 má charakter shrnutí.

2. SLOVTVORNÉ ELEMENTY V PŘEKLADOVÝCH SLOVNÍCÍCH

Zájem o otázky slovní zásoby, daný aspekty psychologickými, lingvistickými i didaktickými, je v současné jazykovědě velmi živý (viz Lewis, 2010), zároveň však není úplně nový (srov. již Beneš, 1975). Studenti cizích jazyků udávají, že podstatná část jejich jazykových problémů v oblasti produkce i percepce jazyka je dána chybějícími znalostmi slovní zásoby (viz Nation, 1990, s. 2). Jsou to přitom nedostatky právě v lexikální oblasti, které komunikaci ovlivňují nejzávažnějším způsobem, např. ve srovnání s výslovností, morfologií či syntaxí (srov. Köster, 2001, s. 887, inter alia).

Uvažme dále, že mj. i v němčině je slovtvorba nejčastěji využívanou možností rozšiřování slovní zásoby a že oproti jiným způsobům (přejímky z cizího jazyka a různá metaforická či metonymická pojmenování) má nezanedbatelné výhody (viz Barz, 2009, s. 640). Nové slovtvorné produkty jsou většinou relativně dobře srozumitelné, neboť se recipient může opřít o znalost již existujících lexikálních jednotek; zároveň jsou výsledné slovtvorné produkty formálně odlišné od výchozích jednotek, což je z hlediska kognitivní zátěže též výhodou (srov. *ibid.*). Dále např. psycholingvistické experimenty naznačují, že prefixace a suffixace mají významný vliv na rozpoznání slova (srov. Marslen-Wilson et al., 1994), přičemž jednotlivá strukturní schémata (slovtvorné modely) hrají podstatnou roli z hlediska mentálního lexikonu (viz Aitchinson, 1997). Pro studenty cizího jazyka je tak kupříkladu jednodušší rozšířit si slovní zásobu z původně tisíce na dva tisíce jednotek, pokud mezi těmito původními jednotkami existují formální souvislosti a pokud jsou nové jednotky do těchto souvislostí integrovány (ten Hacken — Abel — Knapp, 2006, s. 245).

Z lexikografického hlediska jsou výše uvedené skutečnosti relevantní pro všechny slovníky určené (také) pro nerodilé mluvčí jazyka, byť třeba i velmi pokročilé, bez ohledu na to, zda jde o slovníky jednojazyčné nebo překladové. Slovníky mohou vedle své hlavní funkce (dešifrace významu při percepci cizojazyčného textu, překlad z L1 do L2 apod.) plnit i různé další funkce vedlejší, přičemž jednou z nich může být jejich funkce učební pomůcky při osvojování a rozšiřování slovní zásoby.³ Z tohoto důvodu

.....
 scherovi. Exemplář dále obsahuje poznámky jeho žákyně I. Barzové (osobní komunikace s I. B.).

3 K slovníkovým funkcím viz Tarp (1995).

pak lze zařazení slootovorných elementů vnímat jako krok k uživatelské přívětivosti toho kterého lexikografického díla. Zanedbatelná v této souvislosti není ani skutečnost, že inventarizace slootovorných elementů činí slovník otevřeným v tom smyslu, že dané heslové statě umožňují, nebo alespoň usnadňují, dešifraci slov, která se do slovníku (ať už z jakéhokoli důvodu) nedostala.

Současné německé, české a německo-české, popř. česko-německé slovníky k inventarizaci slootovorných elementů přistupují velmi různě. V hojnější míře jsou ovšem obsažené pouze v německých jednojazyčných slovnících, např. v *Duden. Das Bedeutungswörterbuch* (kolektiv autorů), *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (D. Götz — G. Haensch — H. Wellmann, eds.) či *Wortfamilienwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (G. Augst). V českých výkladových slovnících je najdeme jen zřídka, resp. v úzce omezeném výběru, přičemž výjimkou není ani největší *Akademický slovník současné češtiny* (kolektiv autorů), jehož součástí jsou pouze „některé slootovorné komponenty cizího nebo domácího původu s plným nebo oslabeným lexikálním významem, uplatňující se při sériovém tvoření jako první nebo koncové části (*auto-*, *bio-*, *mono-*, *mega-*; *jedno-*, *celo-*, *vele-*; *-fil*, *-filie*, *-log*, *-logie*; *-mil*/*-míle*)“ (Kochová — Opavská, 2016, s. 22).⁴ Němčina i čeština mají k dispozici speciální slovníky věnované slootovorným elementům, obě díla jsou však koncipována velmi rozdílně: *Lexikon zur Wortbildung* (G. Augst) obsahuje nejen afixy, ale i velké množství dalších různých morfémů, k nimž uvádí, např. ve srovnání se SSENJ, velmi úzce vymezený soubor informací, zatímco *Slovník afixů užívaných v češtině* (J. Šimandl, ed.) je souborem více či méně detailních studií jednotlivých slootovorných elementů.

Situace v překladové lexikografii je o poznání méně potěšitelná. Slootovorné elementy v německo-českých, popř. česko-německých slovnících až na několik výjimek nenajdeme. Obsahuje je dnes již notně zastaralý (jakkoli obdivuhodný) *Encyklopedický německo-český slovník* (J. V. Sterzinger, viz obr. 1 v příloze) a *Duden. Německý výkladový slovník s českými ekvivalenty* (srov. obr. 2 v příloze). Druhé jmenované dílo však představuje pouze „bilingvalizovanou“ verzi již zmiňovaného *Duden. Das Bedeutungswörterbuch*; k jednotlivým významům původního jednojazyčného německého slovníku byly (často velmi nahodile) doplněny základní překladové ekvivalenty. Ve *Velkém německo-českém akademickém slovníku* (M. Vachková a kol.) se se slootovornými elementy sice počítá (srov. Vachková, 2007a, 2007b, Šemelík, 2016a, 2017), dílo však zatím není veřejnosti k dispozici. Totéž platí o vznikajícím *Německo-českém slovníku slootovorných prostředků* (viz Šemelík, 2019 a obr. 6 v příloze). Jistá zdrženlivost autorů překladových slovníků ve věci inventarizace slootovorných elementů je ale do určité míry pochopitelná, uvážíme-li, že problémy s tím spojené jsou značné už v případě zpracování pro slovník výkladový. V této souvislosti zde můžeme konstatovat, že kontroverze se týkají mj. otázky, v jakém rozsahu mají být tyto jednotky inventarizovány, kde přesně mají být příslušné heslové statě umístěny či jak naložit s mnohdy hůře uchopitelnou ekvivalencí na podslovní úrovni (srov. Hyvärinen, 2000, s. 33nn.).

S ohledem na výše řečené je proto potřeba autory a autorky SSENJ ocenit za jejich odvahu zhostit se takto náročného úkolu.

⁴ Některá z uvedených hesel byla již zveřejněna na internetových stránkách slovníku, viz <http://slovníkcestiny.cz/uvod.php> (22. 4. 2020).

3. CHARAKTERISTIKA A KONCEPCE SSENJ

SSENJ lze charakterizovat jako slovník jazykový, dvojjazyčný, speciální, synchronní, alfabetycky uspořádaný, tištěný. Základní části slovníku představují různé doprovodné texty a hlavní heslář obsahující statě slovtvorných elementů současné němčiny a ruské ekvivalenty slov tvořených jejich pomocí (srov. obr. 3 – 5 v příloze).

Doprovodné texty jsou poměrně rozsáhlé. Před samotným heslářem najdeme *Úvodní slovo od nakladatelství (Ot izdatel'stva, s. 3–4)*, *Předmluvu (Predislovie, s. 5–15, autorka M. D. Stepanova)*, *Seznam literatury* rozdělený na lexikografické prameny a naučné statě (*Leksikografičeskie istočniki a Naučnye raboty, s. 16–17*), *Návod k použití (Kak pol'zovat'sja slovarom, s. 18–22)*, *Fonologickou transkripci (Transkripcionnye znaki, s. 23–24)*, *Značky a symboly (Uslovnye znaki, s. 25–26)*, *Zkratky (Uslovnye sokraščenija, s. 27–31)* a *Tabulku s německou abecedou (Nemeckij alfavit, s. 32)*. Hlavní část slovníku tvoří heslář (s. 33–478). Na konci knihy se nachází *Souhrnný seznam slovtvorných elementů (Obščij spisok slovoobrazovatel'nyh elementov, s. 479–518)* a *Skica slovtvorby současného německého jazyka (Slovoobrazovanie sovremennogo nemeckogo jazyka, s. 519–536, autorka M. D. Stepanova)*.

Úvodní slovo od nakladatelství obsahuje mj. informace o autorech a autorkách slovníku a údaje k jejich podílu na jeho vzniku. Je zde vymezen předmět popisu, kterým je systém slovtvorby současného německého jazyka, a charakterizován obsah slovníku, který tvoří 770 statí slovtvorných elementů, tj. prefixů, poloprefixů, prvních částí složenin, sufixů, polosufixů a druhých částí složenin (ukázky vybraných hesel viz příloha). Následuje popis informační nabídky heslové statě a vymezení cílové skupiny uživatelů, kteří se rekrutují z řad odborníků, konkrétně jde o učitele němčiny na středních a vysokých školách, překladatele a studenty němčiny jakožto cizího jazyka. Už na tomto místě by bylo možné očekávat informace k funkcím, které má SSENJ plnit, ty však najdeme až v *Předmluvě*. Kapitulu uzavírá mj. poděkování prof. W. Fleischerovi za pomoc při práci na slovníku.

Předmluva tematizuje především účel slovníku, základní principy, kterými se autoři a autorky při jeho tvorbě řídili, slovtvorné modely současného německého jazyka a principy slovtvorné analýzy uplatněné ve slovníku či otázky týkající se výběru heslářových položek, posouzení produktivity apod.

V úvodní části textu *Předmluvy* najdeme informace o motivaci k sepsání slovníku. M. D. Stepanova uvádí, že (tehdy) současné slovníky různých jazyků zpravidla nenabízí dostatečný popis slovtvorných elementů, že se v rámci německé lexikografie však začíná prosazovat určitá tendence k zohlednění slovtvorby ve slovníku; v této souvislosti je uváděn např. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* R. Klappenbachové a W. Steinitze (s. 5). Autorka zároveň připomíná, že všeobecné slovníky nemohou pojmout ani detailně zpracovat veškeré slovtvorné elementy a že uzrál čas k tomu, aby byl předložen speciální slovník slovtvorných elementů, kterým je právě SSENJ (ibid.). V následující části textu autorka precizuje charakteristiku skupiny uživatelů obsaženou již v *Úvodním slovu od nakladatelství*, resp. zmiňuje některé z funkcí, které má slovník plnit, především pak jeho funkci didaktickou. Dle autorky slovník uživatelům poslouží např. při dešifraci a určení významu slovtvorně utvářených slov, která dosud nebyla lexikograficky zpracována (např. neologismy), překladu či akvizici a systemati-

OPEN ACCESS

zaci slovní zásoby. V textu najdeme též zmínku o využití slovníku jakožto pomůcky při tvorbě učebních pomůcek a v rámci strojového překladu (s. 6). M. D. Stepanova uvádí pět základních principů, kterými se autorský tým při tvorbě SSENJ řídil (s. 6nn.):

- SSENJ usiluje o synchronní popis slovtvorných elementů zaměřený na slovtvornou utvářenost lexikálních jednotek (viz i dále), na jejich strukturu nazíranou prizmatem současného jazyka.
- Popis významu jednotlivých slovtvorných elementů je založený na sémantických, resp. lexikálně-kategoriálních charakteristikách.
- Slovník byl vytvořen primárně pro uživatele s ruštinou jakožto mateřským jazykem.
- Autorský tým se snažil zachytit jevy typické, mj. s ohledem na praktickou použitelnost exemplifikace, resp. obecněji s ohledem na zamýšlené uživatele slovníku.
- Důraz je na konciznost popisu, a to v souvislosti se skutečností, že popis slovtvorných elementů je určen pro slovníkové zpracování.

Na základě osmi slovtvorných modelů (výčet viz níže) jsou definovány jednotlivé třídy slovtvorných elementů. Při slovtvorné analýze lexikálních jednotek pracuje SSENJ s konceptem sémantické motivovanosti slovtvorně utvářeného slova. Význam jednotlivých slov je uživatelům zprostředkován nejen jejich ruskojazyčným ekvivalentem, ale i zobecňující lexikálně-kategoriální významovou parafrází pro daný slovtvorný element (popř. model), jehož pomocí jsou utvořena. Přichází-li v úvahu dvojí různá motivace (viz např. *Gepäck k packen* i *Pack* na obr. 3 v heslové stati *Ge-I* v příloze, položka I. 2.) či alternativní možnosti segmentace (*unglücklich — Unglück + -lich* i *unglücklich — un + glücklich*), je to uvedeno ve zvláštní části heslové stati. Základové slovo je uvedeno i tehdy, pokud je sémantika slovtvorného produktu ve srovnání s výchozí bází již zastřena (např. *Haß u hässlich*). Lexikální jednotky s unikálními komponentami najdeme v samostatném oddíle heslové statě (srov. kupříkladu položky I. 3. v hesle *Ge-I* v příloze, obr. 3). SSENJ zachycuje nejen sémantické, ale i fonetické, gramatické a stylistické aspekty slovtvorných modelů (viz kap. 4 této studie).

Dle M. D. Stepanové byly do hesláře zařazeny všechny slovtvorné elementy současné němčiny, pokud jsou doložené alespoň dvěma až třemi slovtvornými produkty, a to bez ohledu na jejich produktivitu. Autoři a autorky převzali údaje k produktivitě z renomované sekundární literatury, přičemž text v této souvislosti obsahuje odkaz na *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* W. Fleischera z roku 1974 (s. 13). Údaje ke stupni produktivity SSENJ nenabízí (s. 12). Sympatické je, že SSENJ přiznává množství problémů, které jsou s posouzením produktivity spojené, mj. skutečnost, že v případě mnohých elementů řeckého a latinského původu se údaj o produktivitě spíš vztahuje k slovtvornému systému starořečtiny a latiny, neboť do němčiny byly převzaty již „hotové“ slovtvorné produkty, v nichž je daný slovtvorný element jasně identifikovatelný, v němčině jako takový však slovtvorně produktivní není.⁵

⁵ K možnostem výzkumu produktivity v éře korpusových nástrojů viz Štícha (2012, s. 100nn.).

Z hlediska již několik desetiletí trvající diskuze týkající se postavení tzv. poloprefixů (*-freundlich*, *-feindlich* apod.)⁶ zde jen zmiňme, že SSENJ v souladu s tehdejší většinou názorem s konceptem poloprefixů pracuje, ale jako poloprefixy pojímá i odlučitelné prefixy *an-*, *mit-* apod. (s. 13).⁷ Určitou zvláštností SSENJ je, že neoperuje s jinak poměrně obvyklým termínem „konfix“ pro eurolatinismy *auto-*, *bio-*, *-therm* aj., které pojímá jako prefixy, resp. sufixy.⁸

Skica slovotvorby současného německého jazyka, na rozdíl od ostatních doprovodných textů umístěná za heslářem, je věnována šesti základním tematickým okruhům, a to postavení slovotvorby v systému jazyka, základním termínům a konceptům slovotvorby, morfémům a slovotvorné analýze, slovotvorným modelům, sémantickým a stylistickým aspektům slovotvorby a dynamice v oblasti synchronní slovotvorby. Slovotvorbě se přiznává statut autonomní disciplíny (oproti jejímu dřívějšímu pojetí jakožto součásti gramatiky či lexikologie) s četnými styčnými plochami s dalšími rovinami popisu jazyka. Text obsahuje pojednání o synchronii a diachronii v oblasti slovotvorby; v souvislosti s „janusovskou tváří“ slovotvorby je citován M. Dokulil a jeho koncepty slovotvorné utvářenosti ve smyslu výsledku („Wortgebildetheit“) a slovotvorby ve smyslu procesu („Wortbildung“).⁹ Zmiňovány jsou další koncepty, především motivované vs. motivující slovo, produktivita a slovní čeleď. Morfémy jsou na základě funkčních kritérií klasifikovány do dvou základních tříd, kterými jsou morfémy lexikální (kořenové morfémy a morfémy slovotvorné)¹⁰ a gramatické. Pozornost se věnuje variabilitě morfémů (*Garten — Gärtner*) a analýze na binárně pojaté bezprostřední konstituenty (*Erfrischung*: tři morfémy, *Er — frisch — ung*, dvě bezprostřední konstituenty, *erfrischen + -ung*). Tematizovány jsou alternativní možnosti analýzy (*Arbeiter — Arbeit + -er* či *arbeiten + -er*) a další jevy z oblasti různých alternací a redukci (*Affe — Äffin*). Slovotvorný model se zde chápe jakožto morfologicky, syntakticky a lexikálně-sémanticky definovaný strukturální vzorec popisující produkci slovotvorně utvářených slov. SSENJ rozlišuje celkem osm základních slovotvorných modelů (modely kořenových slov, modely bezafixového tvoření slov, prefixové, sufixové, prefixovo-sufixové¹¹, poloprefixové, polosufixové, kompoziční modely). V odřídle k dynamice v oblasti synchronní slovotvorby je pojednáno o roli cizích elementů

6 Výstižné shrnutí této problematiky viz Donalies (2005, s. 25n.) a Vachková (2015, s. 216).

7 Přehled různých pojetí těchto elementů viz Donalies (2005, s. 28). Českým příspěvkem k této problematice německé slovotvorby je Šimečková (1994) a (2002).

8 Za odstranění kategorie konfixu se v rámci odborné diskuze k německé slovotvorbě přimlouvá např. L. M. Eichinger (srov. na několika různých místech Eichinger, 2000).

9 Na s. 520 najdeme odkaz na jeho stať z roku 1968. Viz Dokulil (1968) v seznamu literatury této studie.

10 Zařazení slovotvorných morfémů do skupiny morfémů lexikálních je zde možná poněkud překvapivé, uvážíme-li, že se slovotvorba v SSENJ chápe jako samostatná disciplína. V analogii k tomu by se nabízelo vymezit slovotvorné morfémy jako samostatnou skupinu.

11 Z hlediska cirkumfixů je nápadné, že se kombinace prefix + sufix v předchozích soupisech inventarizovaných slovotvorných elementů v SSENJ neobjevuje (srov. např. *Úvodní slovo od nakladatelství*, s. 3).

při „internacionalizaci“ (s. 535) slovní zásoby, o přechodu některých jednotek z kategorie poloafixů do kategorie afixů, o procesu vzniku nového slova z afixu (-ismus — *der Ismus*) aj.

Doprovodné texty SSENJ se celkově vyznačují vysokou kvalitou, jejich negativním rysem je však to, že se některé informace opakují na několika místech zároveň. Ve zvýšené míře to platí o *Předmluvě* a *Skice slovotvorby současného německého jazyka*, přičemž si lze celkem bez větších problémů představit jejich sloučení a zkrácení.

4. HESLOVÁ STAŤ V SSENJ

Jak již bylo uvedeno výše, byla do SSENJ zařazena široká paleta různých slovotvorných elementů. Jednotlivé slovotvorné elementy jsou řazeny v abecedním pořádku, přičemž heslová stať má v mnoha ohledech podobu srovnatelnou s běžnými výkladovými či překladovými slovníky, v některých ohledech se však liší. Na první pohled upoutá chybějící orientace textu do sloupců, pro tištěné slovníky jinak typická, či ztvárnění lemmatu. To je jednak vycentrované a výrazněji oddělené od zbytku heslové statě, než je obvyklé, jednak je zopakované na prvním řádku následujících komponent heslové statě (viz ukázková hesla v příloze).

Po lemmatu následuje údaj k výslovnosti, další součástí heslové statě je zařazení slovotvorného elementu do jedné z daných podtříd (prefix, sufix atd.) a informace k produktivitě a frekvenci, popř. další charakteristiky. Popis významu na základě lexikálně-kategoriálních charakteristik najdeme umístěný za římskou číslicí. Informace za arabskou číslicí se týkají další specifikace významu, slovotvorné báze aj. Exemplifikace je ve většině případů velmi bohatá, omezuje se však na jednotlivá izolovaná slova nezasazená do slovních spojení či vět. K jednotlivým slovům (příkladům) SSENJ uvádí jednak základní gramatickou charakteristiku, např. v podobě údaje o gramatickém rodu a formě genitivu singuláru u substantiv, eventuálně též stylistické kvalifikátory, jednak překlad, dále slovotvornou bázi, údaj k jejímu gramatickému rodu a též její překlad. Veškeré překlady jsou bezkontextové, systémové.

5. SLOVOTVORNÉ ELEMENTY V PŘEKLADOVÉM SLOVNÍKU NOVĚ¹²

SSENJ je nesporně velmi cenné dílo, které i dnes může sloužit jako inspirace autorům a autorkám obecných i slovotvorných překladových slovníků. Zároveň však platí, že se od doby jeho vzniku v oblasti metalexikografického výzkumu i v praktické lexikografii událo mnoho nového a že některé dílčí aspekty jeho zpracování je dnes patrně nutné pojmout jinak. Následující odstavce obsahují nástin možného zpracování vybraných dílčích aspektů pro nový překladový slovník s němčinou jakožto výchozím jazykem. Dané postuláty se vztahují jak na překladový slovník obecný, tak překladový slovník speciální slovotvorný.

Součástí heslové statě by ideálně měly být informace k:

¹² Tato kapitola je revidovaná a rozšířenou verzí kapitoly 1.4.2 studie Šemelík (2014).

- (a) terminologii,
- (b) formální stránce, slovotvorné bázi, slovotvornému produktu a gramatice,
- (c) výslovnosti,
- (d) slovotvornému významu, ekvivalentu, užití v úzu,
- (e) paradigmatickým vztahům,
- (f) diasystematickým charakteristikám,
- (g) produktivitě.¹³

Ad (a)

Jednotlivý element by měl být přiřazen odpovídající podtřídě slovotvorných elementů (prefix, sufix apod.). Mnozí uživatelé takové údaje sice neocení (srov. Barz, 2003, s. 387 či Mugdan, 1984), pokud je však dílo určené pro uživatele z řad filologů, jsou takové údaje namístě. Že se autoři a autorky budou muset vypořádat s nejednou terminologickou potíží, je přitom jasné. Připomeňme zde kupříkladu již výše zmíněnou otázku poloafixů či odlučitelných prefixů. Jako vhodné řešení se jeví vyjít ze školské praxe v té které zemi a kontrastivního pohledu němčina vs. cílový jazyk. Aplikováno na české poměry by to např. znamenalo označovat elementy typu *an-*, *auf-* apod. ve slovech *anrufen*, *aufstehen* atd. jako odlučitelné prefixy (resp. odlučitelné přípony), a to v souladu se školskou praxí v České republice, ve které se, pokud jde o výuku němčiny jako cizího jazyka, jedná o zavedené termíny (viz učebnice německého jazyka na českém trhu). Z hlediska kategorie poloafixů pak lze konstatovat, že se v případě páru němčina/čeština jedná o poměrně praktický termín, neboť tvoření slov pomocí poloafixů je v němčině výrazně častější a vyprofilovanější než v češtině. Český mluvčí tyto rozdíly vnímá zpravidla intenzivně, přičemž je didakticky vhodné mít pro tento (pro českého uživatele méně obvyklý) fenomén speciální označení. Na nevýhody a problémy zvolené terminologie je pak možné upozornit v doprovodných textech. Představu, podle které je jen jedno řešení možné a správné, je potřeba opustit, zvláště když uvážíme, že všeobecné shody na terminologických otázkách nebylo, alespoň pokud jde o oblast německé slovotvorby, dosud docíleno.

Ad (b)

Slovník by měl poskytnout informaci k variantám slovotvorného elementu (viz případy typu *Ge-...(-e)* a *...-ge-...-e* ve slovotvorných produktech *Gebell*, *Gebelle*, *Herumgehops*). Součástí informační nabídky by měly být informace ke slovnědruhové příslušnosti jak slovotvorné báze, tak slovotvorného produktu. Ve slovnících, které jsou určeny k produkci jazyka či pro filology, by bylo potřeba doplnit též morfosémantické vlastnosti báze (např. *Ge-...(-e)* se nepojí se slovesy s neodlučitelným prefixem,

13 Přehled je inspirovaný především kritérii, která při analýze lexikografického zpracování slovotvorných elementů v anglických slovnících používá Prčić (1999) a Prčić (2008). Je přitom zřejmé, že se informační nabídka heslové statě a rozsah daných informací musí řídit potřebami zamýšlených uživatelů. Např. v případě slovníku pro filology si nad rámec zde tematizovaných kritérií lze představit mj. i informace k historickému vývoji jednotlivých slovotvorných elementů (diachronní aspekty německé slovotvorby nejpodrobněji viz Henzen, 1965).

-erei se nepojí se slovesy označující meteorologické jevy: **Gebesuche*, **Donnerei*). Uživatelé jistě ocení i údaje ke gramatickým vlastnostem slovtvorných elementů; u sufixů či polosufixů tvořících substantiva a u druhých částí podstatných jmen se nabízí uvést údaj k formám genitivu singuláru a nominativu plurálu (-s, - u sufixu -er tvořící podstatná jména činitelská apod.), u slovesných prefixů údaj k (ne)odlučitelnosti aj. Za úvahu by stálo doplnit gramatické údaje i k ekvivalentům slovtvorných produktů, které by koneckonců ocenili nejen nerodilí mluvčí cílového jazyka (pokud by byl pro ně slovník určený), ale i uživatelé s cílovým jazykem jakožto jazykem rodným, neboť i oni mohou mít pochybnosti ohledně gramatických charakteristik lexikálních jednotek své mateřštiny. V případě těchto pochyb však musí, alespoň pokud jde o SSENJ, sáhnout po další, jiné příručce. Nový slovník by jim sekundárně mohl nabídnout i tento servis.

Ad (c)

Heslová stať by měla obsahovat alespoň informaci, zda je daný slovtvorný element pod přízvukem či nikoli, v ideálním případě by součástí hesla měla být i fonologická transkripce, pokud to je z kontrastivní perspektivy smysluplné. V německo-českém slovníku pro české uživatele by transkripce byla vhodná např. u elementů typu *er-*, *ver-*, *zer-* nebo *-lich*, neboť v češtině neexistuje vokalizované *r*, ani tzv. *ich-Laut*, v důsledku čehož čeští rodilí mluvčí mívají s výslovností těchto hlásek a příslušných slovtvorných produktů problémy (alespoň to platí pro uživatele na nižší úrovni pokročilosti). Totéž se týká transferu regresivní asimilace (srov. česká výslovnost *-ismus* jakožto [-izmus], naproti tomu německy [-ismus]), resp. ztráty znělosti na konci morfémů (srov. tendence českých rodilých mluvčí vyslovovat např. *ab-* v *abnehmen* jako [‘ab-] místo [‘ap-]; podrobněji viz Schmidt — Vachková, 2009).

Ad (d)

Výklad významu slovtvorného elementu musí být uveden i v překladovém slovníku, protože informace typu *-lich*: *-ní*, *-ný* by většině uživatelů slovníku patrně nestačila. Jako oprávněný lze hodnotit i požadavek, aby v překladovém slovníku byl uživatelům nabídnut přehled ekvivalentních slovtvorných elementů (či kompenzačních prostředků, pokud ekvivalentem není slovtvorný element), které odpovídají slovtvornému elementu německému. Např. toto je oblast, ve které by koncepcí SSENJ bylo možné modifikovat, neboť SSENJ nabízí „pouze“ překlady slovtvorných produktů, jež jsou pomocí daného elementu vytvořeny. Chce-li uživatel informaci k ekvivalentu elementu, je nucen si tuto informaci „vyabstrahovat“ sám na základě uvedených příkladů a jejich překladů, což pro něj znamená zvýšenou kognitivní zátěž.¹⁴ Akcent na systémové ekvivalenty je v případě SSENJ v kontextu tehdejšího poznání a teoretické báze díla (strukturalistický, strukturně-morfematický popis „Lipské školy“, tehdy reprezentovaný především osobou W. Fleischera) pochopitelný. Pro dnes vznikající slovník je však potřeba vykročit více směrem k textové ekvivalenci, kterou lze díky překladovým korpusům, resp. na nich založeným aplikacím dnes zkoumat mnohem

¹⁴ Ekvivalent slovtvorného elementu najdeme v SSENJ pouze u několika málo vybraných hesel, např. u *zer-* II (s. 469).

efektivněji než dříve (v této souvislosti zmiňme např. aplikaci *Treq* Ústavu Českého národního korpusu, srov. Škrabal — Vavříň, 2017).

K výběru příkladů pak lze konstatovat následující: V případě produktivních slovo-
tvorných modelů by, je-li to možné, většinu příkladů měly tvořit takové slovo-
tvorné produkty, které jsou ze synchronního hlediska morfosémanticky motivované. SSENJ,
ale i výkladové slovníky němčiny pro rodilé mluvčí uvádí u slovo-
tvorných elementů jako příklady pouze jednotlivá izolovaná slova. To je na jednu stranu svým způsobem
logické, uvážíme-li, že se v případě slovo-
tvorných elementů pohybujeme vlastně na
podslovní úrovni, na druhou stranu je potřeba si položit otázku, zda je tento postup
v souladu s potřebami zamýšlených adresátů. Pokud jde o SSENJ a další slovníky
určené pro nerodilé mluvčí výchozího jazyka, tak patrně nikoli. Uvádění typických
kolokací či krátkých vět by bylo z didaktického hlediska zajisté přínosnější, alespoň
z perspektivy dnešních didaktických trendů, které kolokabilitu lexikálních jednotek
stavějí do popředí.

Ad (e)

Pro uživatele mohou být jistě přínosné informace k synonymickým a antonymic-
kým slovo-
tvorným elementům. Základní potíž — zdá se, že výraznější než v pří-
padě jednotek na úrovni slova — je v tom, jak přesně tyto kategorie vymezit. Po-
kud např. synonymii vymezíme pouze podobností (zřídka identitou) významu
založenou na menším množství příznaků, pak hrozí, že synonym bude příliš
(např. všechny slovo-
tvorné elementy, které tvoří označení osob). Pokud jako sy-
nonyma pojmem ty slovo-
tvorné elementy, které se při podobnosti, popř. iden-
titě významu zároveň pojí se stejnými bázemi (nebo jejich typy), může se stát, že
tyto podmínky splní jen velmi malé množství elementů a údaje k synonymii bu-
dou ve slovníku vzácností. Jako schůdná cesta se nabízí jakýsi kompromis, tj. vy-
jít primárně z kritéria významu a vystavět ho na větším množství příznaků,
tj. např. [+ OSOBA + AGENS + HANLIVĚ] apod., a zohlednění podobnosti kontextů,
ve kterých se příslušné slovo-
tvorné produkty používají. Slovník by z toho mohl pak
těžit v tom smyslu, že by jeho součástí mohl být i onomaziologický rejstřík, který by
jednotlivé položky hesláře (bez mikrostruktury) uváděl nikoli v abecedním pořadí
jako hlavní heslář, ale seřazené podle významu.

Ad (f)

Diasystematické údaje zprostředkovávají především různé stylistické (knižní, ne-
formální atd.) a evaluativní kvalifikátory (hanlivě apod.), které jsou relevantní
i v případě slovo-
tvorných elementů. Z hlediska českého prostředí je třeba připome-
nout, že např. problematika spisovného a nespisovného jazyka je pojmána různě
a že kvalifikátory *ob.* (obecná čeština) a *hovor.* (hovorová čeština) mívají různé ob-
sahy (viz Lišková, 2016, s. 70). Autoři jakéhokoli slovníku s češtinou jakožto cílovým
i výchozím jazykem proto stojí před nejedním těžkým rozhodnutím: Je spisovnost
vs. nespisovnost vhodným konceptem popisu jazykových jevů? Pokud ne, jaké al-
ternativy se nabízejí? Potřebujeme přechodné pásmo mezi neutrální a příznakovou
rovinou? (viz *ibid.*)

Ad (g)

Údaje o produktivitě charakterizují schopnost slovotvorných modelů a elementů tvořit nová pojmenování, což je podstatné především ve slovnících, jež mají sloužit k produkci řeči nebo jsou zaměřené na uživatele z řad filologů. Jak bylo již řečeno výše, podstata slovotvorné produktivity je škálovitá. Poethe (1996, s. 203n.) a Prčić (1999, s. 268) proto navrhuje, aby produktivita daného elementu byla ve slovníku označena na třístupňové škále „velmi produktivní“ — „omezeně produktivní“ — „neproduktivní“, s čímž je však spojen ne jeden problém: Jednak se zdá, že by mezi „velmi produktivní“ a „omezeně produktivní“ mohla být eventuálně ještě položka „(středně) produktivní“, jednak není jasné, jak přesně by velká vs. omezená produktivita měla být vymezena; hranice mezi sousedními stupni budou vždy povlovné. Též mějme na paměti, jak časově náročné jsou v této oblasti kvantitativní korpusové rešerše, které je nutné provést pro stovky slovotvorných elementů (jen pro připomenutí — SSENJ ze 70. let jich má 770, avšak např. počet poloafixů je dnes oproti dřívějšímu stavu jistě vyšší). Využití sekundárních zdrojů (jiných slovníků, gramatik, pojednání o slovo-tvorbě apod.) komplikuje skutečnost, že daná díla ne vždy tematizují všechny slovo-tvorné elementy, které autoři a autorky do slovníku chtějí zařadit, a pokud daný element obsahují, pak ne vždy údaje o produktivitě uvádějí; někdy jsou tyto údaje, srovnáme-li jednotlivá díla, i protichůdné. S přihlédnutím k pragmatickým aspektům tvorby slovníků¹⁵ se zdá, že by ambice autorů a autorek neměly být přehnané. Jako realistické řešení se jeví charakterizovat produktivitu z hlediska kvalitativního, tj. z hlediska restrikcí slovotvorných bází u jednotlivých slovotvorných modelů, viz výše pod bodem (b), a u aspektů kvantitativních se omezit pouze na nejproduktivnější elementy a modely — a ty jako takové ve slovníku označit. Hraniční případy („velmi produktivní“ vs. „omezeně produktivní“) by pak šlo ověřit statisticky-korpusovými postupy, které použili Lüdeling — Evert (2003) k posouzení produktivity sufixu *-lich*. Určitý vhled do produktivity jednotlivých elementů a modelů může snad poskytnout i archiv webových stránek *Die Wortwarte*, na nichž nalezneme seznam německých neologismů za posledních dvacet let.¹⁶

Velké množství z výše uvedených návrhů a zásad bylo v různé míře zohledněno při tvorbě *Německo-českého slovníku slovotvorných prostředků* (viz obr. 6 v příloze).

6. SHRNU TÍ

Přestože dnešní didaktické trendy nahrávají spíše kolokabilitě a jednotkám na úrovni vyšší, než je slovo (*chunks*), význam slovo-tvorby v kontextu výuky cizího jazyka přesto nelze podceňovat. Ruští studenti a studentky němčiny, překladatelé a překladatelky z němčiny do ruštiny či autoři a autorky učebnic německého jazyka pro mluvčí s ruštinou jakožto mateřským jazykem mají již čtyřicet let k dispozici slovní-

¹⁵ V této souvislosti nelze nezmínit H. Bergholtzův bonmot „Dobrý slovník je hotový slovník.“ (srov. Šemelík, 2016b)

¹⁶ Viz www.wortwarte.de/index.html (19. 4. 2020), vedení projektu: L. Lemnitzer, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

kové dílo, které je předmětem popisu i koncepcí zpracování výjimečné. Čtyřicet let od vydání tištěného slovníku zároveň nevyhnutelně znamená, že slovník v některých ohledech zastaral, neboť některé i centrální jevy německého jazyka počátku 21. století neobsahuje. Zmiňme též, že se jeho autoři a autorky — na rozdíl od dnešních lexikografů — nemohli opřít o bohatou materiálovou základnu, kterou jsou velké elektronické korpusy. To však nic nemění na skutečnosti, že v kontextu doby svého vzniku jde o mimořádné dílo, které si mnohé ze svých kvalit udrželo až do dnešní doby. Jeho nadčasová koncepce by proto bez větších problémů mohla po určitých úpravách posloužit jako odrazový můstek pro dílo nové, a to nejen s ruštinou jakožto cílovým jazykem.

LITERATURA¹⁷

(a) Slovníky

- AUGST, G. (1975): *Lexikon zur Wortbildung, Morpheminventar A-G, H-R, S-Z*. Tübingen: TBL Verlag Gunther Narr.
- AUGST, G. (2009): *Wortfamilienwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- GÖTZ, D. — HAENSCH, G. — WELLMANN, H. (eds.) (2010): *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin et al.: Langenscheidt.
- KOLEKTIV AUTORŮ (1993): *Duden. Německý výkladový slovník s českými ekvivalenty*. Praha: Mladá fronta.
- KOLEKTIV AUTORŮ (2010): *Duden. Bedeutungswörterbuch*. 4. vyd., Mannheim et al.: Dudenverlag.
- KOLEKTIV AUTORŮ (2012–2020): *Akademický slovník současné češtiny. Hesla s náslovím a- a b-*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i., dostupné na <http://slovníkcestiny.cz/uvod.php>
- STEPANOVA, M. D. a kol. (1979): *Slovar' slovoobrazovatel'nyh elementov nemeckogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- STERZINGER, J. V. (1916–1935): *Encyklopedický německo-český slovník*, 4 sv., Praha: J. Otto. Digitalizovaná verze dostupná na <http://german.ff.cuni.cz/?q=node/184>
- ŠIMANDL, J. (ed.) (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum.
- ŠIMEČKOVÁ, A. (1994): *Untersuchungen zum „trennbaren“ Verb im Deutschen I* (Acta Universitatis Carolinae, Philologica Monographia CXIX). Praha: Karolinum.
- ŠIMEČKOVÁ, A. (2002): *Untersuchungen zum „trennbaren“ Verb im Deutschen II* (Acta Universitatis Carolinae, Philologica Monographia CXXXVII). Praha: Karolinum.

(b) Odborné statě

- AITCHINSON, J. (1997): *Wörter im Kopf. Eine Einführung in das mentale Lexikon*. Překlad M. Wiese. Tübingen: Max Niemeyer.
- BARZ, I. (2003): *Affixe im GWDS*. In: WIEGAND, H. E. (ed.), *Untersuchungen zur kommerziellen Lexikographie der deutschen Gegenwartssprache I*. Tübingen: Max Niemeyer, s. 383–393.
- BARZ, I. (2009): *Die Wortbildung*. In: *Duden. Die Grammatik*. 8. vyd., Mannheim et al.: Dudenverlag, s. 634–762.
- BENEŠ, E. (1975): *Zum Problem des Grundwortschatzes im Deutschunterricht. Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch 1975 des Instituts für deutsche Sprache*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, s. 334–346.

17 Všechny internetové odkazy byly zkontrolovány k 22. 4. 2020.

OPEN ACCESS

- DOKULIL, M. (1968): Zur Theorie der Wortbildung. *Zur Lexikologie der deutschen Sprache der Gegenwart. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 17, 2–3, s. 203–211.
- DONALIES, E. (2005): *Die Wortbildung des Deutschen*. Tübingen: Gunter Narr.
- EICHINGER, L. M. (2000): *Deutsche Wortbildung. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr.
- TEN HACKEN, P. — ABEL, A. — KNAPP, J. (2006): Word formation in an electronic learners' dictionary: ELGIT. *International Journal of Lexicography*, 19, 3, s. 243–256.
- HENZEN, W. (1965): *Deutsche Wortbildung*. 3. vyd. Tübingen: Max Niemeyer.
- HYVÄRINEN, I. (2000): Zur Wortbildung in einem deutsch-finnischen Großwörterbuch im Werden — Probleme der Lemmatisierung von Wortbildungsmitteln. In: BARZ, I. — SCHRÖDER, M. — FIX, U. (eds.), *Praxis- und Integrationsfelder der Wortbildungsforschung*. Heidelberg: Winter, s. 31–54.
- KOCHOVÁ, P. — OPAVSKÁ, Z. a kol. (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
- KÖSTER, L. (2001): Wortschatzvermittlung. In: HELBIG, G. et al. (eds.), *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch* [= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 19.2]. Berlin — New York: de Gruyter, s. 887–893.
- LEWIS, M. (2010): *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*. Andover (UK): Heinle, Cengage Learning.
- LIŠKOVÁ, M. (2016): Stylistická charakteristika. In: KOCHOVÁ, P. — OPAVSKÁ, Z. a kol., *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s. 69–75.
- LÜDELING, A. — EVERT, S. (2003): Linguistic experience and productivity corpus evidence for fine-grained distinctions. In: *Proceedings of the 2003 Corpus Linguistics Conference*. Lancaster. Dostupné na www.linguistik.hu-berlin.de/institut/professuren/korpuslinguistik/mitarbeiter-innen-en/anke/pdf/LuedelingEvert03.pdf
- MARSLEN-WILSON, W. et al. (1994): Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon. *Psychological Review*, 101, 1, s. 3–33.
- MUGDAN, J. (1984): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. In: WIEGAND, H. E. (ed.), *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie*. V. Hildesheim et al.: Olms, s. 237–308.
- NATION, I. S. P. (1990): *Teaching and learning vocabulary*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
- POETHE, Hannelore (1996): Wortbildung im Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. In: BARZ, I. — SCHRÖDER, M. (eds.) (1996): *Das Lernerwörterbuch Deutsch als Fremdsprache in der Diskussion. Sprache — Literatur und Geschichte*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, s. 189–207.
- PRĆIĆ, T. (1999): The Treatment of Affixes in the 'Big Four' EFL Dictionaries. *International Journal of Lexicography*, 12, 4, s. 263–279.
- PRĆIĆ, T. (2008): Suffixes vs Final Combining Forms in English: A Lexicographic Perspective. *International Journal of Lexicography*, 21, 1, s. 1–22.
- ŠEMELÍK, M. (2014): Behandlung der Wortbildungselemente in deutsch-tschechischen Übersetzungswörterbüchern. *Linguistik online*, 63, 1, s. 55–86. Dostupné na <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/1326/2224>
- ŠEMELÍK, M. (2016a): Noch zu Ge...(-e) vs. -(er)ei. Eine korpuslinguistische und lexikographische Betrachtung. *Deutsche Sprache*, 44, 3, s. 235–260.
- ŠEMELÍK, M. (2016b): Rozhovor s prof. Henningem Bergenholtzem. *Jazykovědné aktuality*, LIII, 1–2, s. 71–75.
- ŠEMELÍK, M. (2017): Zu neuen Möglichkeiten der lexikographischen Erfassung von Wortbildungskonkurrenzen. Ge- vs. -werk korpuslinguistisch betrachtet. *International Journal of Lexicography*, 30, 3, s. 350–381.
- ŠEMELÍK, M. (2019): O rubínové zahradě, skrytém ohni a obilnici jazyka aneb Slovtvorba ve slovníku podruhé. In: LIŠKOVÁ, M. — ŠEMELÍK, M. (eds.), *Jak se píše slovníky aneb Lexikografie pro každého*. Praha: Lidové noviny, s. 147–161.

- ŠKRABAL M. — VAVŘÍN M. (2017): Databáze překladových ekvivalentů Treq. *Časopis pro moderní filologii*, 99, 2, s. 245–260.
- ŠTÍCHA, F. (2012): Jak v epoše elektronických korpusů následovat Miloše Dokulila (Miloši Dokulilovi ke stému výročí narození). *Jazykovědné aktuality*, 49, 3–4, s. 95–107.
- TARP, S. (1995): Wörterbuchfunktionen: Utopische und realistische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie. In: WIEGAND, H. E. (ed.), *Studien zur bilingualen Lexikographie mit Deutsch II*. Hinderheim — New York: Olms, s. 17–62.
- VACHKOVÁ, M. (2007a): *Kapitoly k německo-české metalexikografii*. Praha: Karlova Univerzita.
- VACHKOVÁ, M. (2007b): Adjektive auf -bar in kontrastiver und korpuslinguistischer Sicht. Eine Metalexikographische Betrachtung. *Linguistica Pragensia*, XVII, 2, s. 57–74.
- VACHKOVÁ, M. — SCHMIDT, M. (2009): Angaben zur deutschen Standardausssprache im entstehenden *Großen Deutsch-Tschechischen akademischen Wörterbuch (GAWDT)* als Kunst des Möglichen. *Aussiger Beiträge*, sv. 3, s. 25–39.
- VACHKOVÁ, M. (2015): recenze: Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (FLEISCHER, W. — BARZ, I., 2012). *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2, s. 213–218.

Martin Šemelík | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení současné lexikologie a lexikografie | Letenská 4, 118 51 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-5813-4541
semelik@ujc.cas.cz

PŘÍLOHA

...**sam** (...'-) přípona tvořící *a* a *adv.* ze *s*, *a* n *v*; z toho *s* ...**samkeit** značí: **1.** vlastnost v kmenovém slově obsaženou: *ehrsam* počestný; *sorgsam* pečlivý. **2.** schopnost n náklonnost činiti, co kmenové slovo vyjadřuje: **arbeitsam** pracovitý; **biegsam** ohebný; **wachsam** bdělý. **3.** podobnost: **wundersam** podobný divu, zázračný

OBRÁZEK 1. Heslová stať *-sam* v *Encyklopedickém německo-českém slovníku*, s. 770

-sam <adjektivisches Suffix>: **1.** *was ... werden kann*: *anratsamer Aufenthalt (Aufenthalt, der angeraten werden kann)*, *der aufhaltsame Aufstieg (Aufstieg, der aufgehalten werden kann)*, *betrachtsam*, *biegsam (kann gebogen werden)*, *bildsamer Schüler (Schüler, der gebildet werden kann)*, *einfügsam (was eingefügt werden kann)*, *lenksam*. **sinnv.:** -bar **2.** *das im Basiswort Genannte bereitend, voll davon*: *betriebsam*, *erholsam*, *friedsam*, *vergnügsam*. **sinnv.:** -lich. **3.** *so, daß der/das Betreffende das im Basiswort Genannte tut*: *anschmiegsam*, *beharrsame Mundarten*, *einprägsamer Lehrstoff (Lehrstoff, der sich leicht einprägt)*, *mitteilsam*, *nachdenksam*, *regsam*, *wirksam*. □ (**vzdělavatelny**, **řiditelný**, **sđělitelny**...)

OBRÁZEK 2. Heslová stať *-sam* v *Duden*. *Německý výkladový slovník s českými ekvivalenty*, s. 546

OPEN ACCESS

GE- I

Ge- [gə-] *префикс существительных, продуктивный частотный* <двн. ga-, gi, сн. ge-> (вызывает умлаут или преломление корневого гласного, как правило, при именных основах). Придает существительным:

I. Значение множественности, собирательности **1.** при основах существительных, обозначающих одушевленные и неодушевленные предметы, иногда с одновременным присоединением суффикса **-e**

Geäder *n* -s, = *анат.* система кровеносных сосудов; жилки (*тж. бот.*)
 Ader *f* кровеносный сосуд **Geäst** *n* -(e)s сучья, ветви **Ast** *m* сук, ветка **Gebirge** *n* -s, = *собир.* горы **Berg** *m* гора **Gebrüder** *pl* братья **Bruder** *m* брат **Gebüsch** *n* -(e)s, -e кустарник **Busch** *m* куст **Gehörn** *n* -(e)s, -e рога **Horn** *rog* (*животного*) **Gerippe** *n* -s, = скелет **Rippe** *f* ребро **Geschwister** *pl* братья и сестры; брат и сестра; братья; сестры **Schwester** *f* сестра **Gestein** *n* -(e)s, -e **1)** камни; *геол.* горная порода **2)** скалы **Stein** *m* камень **Gesträuch** *n* -(e)s, -e кустарник **Strauch** *m* куст **Getier** *n* -(e)s *собир.* животные **Tier** *животное* **Gewölk** *n* -(e)s, -e облака **Wolke** *f* облако, туча **Gewürm** *n* -(e)s *собир. пренебр.* черви; *фам. пренебр.* отродье **Wurm** *m* червь **Gezweig** *n* -(e)s *высок.* ветви (*дерева*) **Zweig** *m* ветвь

2. при двойном (глагольном и субстантивном) направлении производности

Gepäck *n* -(e)s багаж, поклажа; *воен.* снаряжение **packen** *vt* укладывать, упаковывать; **Pack** *m* пакет, связка, сверток

3. при уникальных основах

Gemüse *n* -s, = овощи, зелень; **junges Gemüse** **1)** молодые овощи **2)** *фам. пренебр.* зеленая молодежь **Geschlecht** *n* -(e)s, -er **1)** род, поколение **2)** род, семья **Geweih** *n* -(e)s, -e олени рога

II. Значение длительности или повторяемости действия **1.** при основах глаголов, обозначающих разного рода звуки

Gebrüll *n* -(e)s **1)** рев; рычание; мычание **2)** *разг.* крики; смех **3)** *высок.* шум (*волн*) **brüllen** *vi, vt* **1)** мычать, рычать, реветь **2)** *разг.* реветь,

ОБРА́ЗЕК 3. Část heslové statě Ge- I v SSENJ, s. 168

WOHL- I

Wohl- ['vo:l-] *первый частотный компонент сложных существительных, продуктивный* <ср. wohl *adv* хорошо>.

Придает существительным значение чего-либо хорошего, приятного

1. при основах существительных

Wohlgefühl *n* -(e)s, -e приятное чувство, удовольствие **Gefühl** *чувство* **Wohlgeruch** *m* -(e)s, ..gerüche благоухание, аромат **Geruch** *запах* **Wohl-laut** *m* -(e)s благозвучие; гармония; эвфония (*речи*) **Laut** *звук, тон* **Wohltat** *f* =, -en **1)** благодеяние **2)** благотворное действие **Tat** *действие, поступок*

2. при основах субстантивированных инфинитивов

Wohlbefinden *n* -s здоровье, хорошее самочувствие **Befinden** *самочувствие, состояние здоровья* **Wohlergehen** *n* -s **1)** здоровье, **2)** благополучие **Ergehen** *состояние здоровья, самочувствие* **Wohlsein** *n* -s здоровье, благополучие **Sein** *бытие, существование*

ОБРА́ЗЕК 4. Heslová statě Wohl- I v SSENJ, s. 465

-HASE

-hase [-ˈhaːzə] *полусуффикс существительных мужского рода /-n, -n/ продуктивный нечастотный* (ср. Hase *m* 1) заяц 2) *переносно в разговорном языке разные обозначения человека*). Служит для обозначения:

I. Лиц по роду занятий (с разговорной окраской) при основах существительных (иногда с соединительным элементом)

Bühnenhase: er ist ein alter Bühnenhase *шутл.* у него большой стаж работы в театре □ Bühne *f* =, -n сцена; театр **Filmhase** *шутл.* киношник □ Film *m* фильм, кинофильм, кинокартина

II. Лиц, обладающих определенными качествами и склонностями (с разговорной окраской), при основах существительных

Angsthase *разг.* трус □ Angst *f* страх **Kinohase** *разг.* киношник, любитель (посещать) кино □ Kino *n* кино, кинотеатр

ОБРА́ЗЕК 5. Heslová stať *-hase* v SSENJ, s. 194

-fern, -fern

adj.

[-fern]

nepřízvučný sufixoid, produktivní, substantivní báze

A přen. | v češtině zprav. opis adjektivem, předložkou a substantivem; vyjadřuje něčí odtrženost od něčeho

odtržený od koho, čeho

vzdálený komu, čemu

ne-

ein weltferner Spinner *k subst.* die Welt realitě vzdálený fantasta/snílek | snílek žijící v oblacích

realitätsferne Vorstellungen *k subst.* die Realität nereálné/neuskutečnitelné představy

eine wirklichkeitsferne Theorie *k subst.* die Wirklichkeit teorie odtržená od reality

bildungsferne Schichten *k subst.* die Bildung vrstvy s omezeným přístupem ke vzdělání

B v češtině zprav. opis adjektivem, předložkou a substantivem; vyjadřuje fyzickou vzdálenost

vzdálený od čeho

směřující od čeho

zentrumferne Regionen *k subst.* das Zentrum regiony daleko od centra | centru vzdálené oblasti

ein Pulli mit einem halsfernen Rollkragen *k subst.* der Hals svetr s volným rolákem

das körperferne und körpernahe Ende des Oberarmknochens *lék., biol., k subst.* der Körper distální a proximální konec kosti pažní

SYNONYMA

A -fremd

ANTONYMA

A -nah

B -nah

ОБРА́ЗЕК 6. Heslová stať v *Německo-českém slovníku slovtvorných prostředků* (srov. Šemelík, 2019, s. 153)